بررسی کارکرد مساجد در گسترش فرهنگ جهاد و شهادت

ملیحه محمودی بیات[1]

مقدمه

از ویژگی های بی مانند جامعه قرآنی، فرهنگ جهاد، مقاومت و شهادت است. این سه عنصر فرهنگی در بستری ظهور و بروز می‌یابد که دشمنان فعال و مهاجم در درون جامعه و یا بیرون آن، فرض و تصور شود. در چنین بستری است که مساله جهاد، مقاومت و شهادت، مطرح شده و عینیت پیدا می کند؛ و مساجد از نقاط کلیدی در آماده سازی یک جامعه قرآنی شهادت طلب است چرا که در صدر اسلام و در ۸ سال دفاع مقدس جذب جوانان برای پیشبرد اهداف انقلاب، ایجاد روحیه حماسی در بین رزمندگان، ساز و کار مراحل مختلف اعزام و صدها فعالیت دیگر در پشت جبهه‌ها در مساجد شهرها مدیریت می‌شد و این مکان کانون اصلی تحولات جنگ در پشت جبهه‌ها بود. امروز نیز شاهد هستیم که خاستگاه اصلی شهدای مدافع حرم مساجد است و آنها از کودکی در این مکان مقدس رشد کرده‌اند و آموزه‌های دینی را آموخته‌اند. بسیاری از این شهدا از متولیان مسجد بوده‌اند و در مناسبت‌های مختلف هر کمکی که در توانشان بود، انجام می‌دادند. لذا در بزنگاه‌های تاریخی که کیان کشور به خطر افتاده است حضور بچه مسجدی‌ها مشکلات را از مردم و این سرزمین دور کرده است و نقش مهم و انسان‌ساز مساجد در طول سال‌های انقلاب بیش از هر زمان دیگری به چشم آمده است.

مسجد

واژه مسجد در لغت، اسم مکان «سجد، یسجد» به معنای جایگاه سجده و محل عبادت است و از قاعده معروف اسم زمان و مکان در فعل ثلاثی مجرد مضموم العین مستثناست. البته، لغت

---

۱ . دکتری مدرسی معارف اسلامی/دانشگاه تهران.پردیس قم

دانان بزرگ برآنند که مسجد به فتح عین الفعل نیز جایز است، اگر چه با این تلفظ تاکنون استعمال نشده است[1]؛ به گفته سیبویه هر گاه فعل و عمل در این واژه مورد نظر نباشد، طبق قیاس، مفتوح خوانده می شود.[2]

در مفردات راغب اصفهانی نیز چنین آمده است: «المسجد موضع الصلاة اعتباراً بالسجود».[3] به این ترتیب، مسجد که در زبان عربی اسم مکان مشتق از ریشه ثلاثی مجرد «سجد» است، در زبان فارسی به معنای جایگاه نماز و محل عبادت به کار رفته است.

اما در اینکه چرا واژه مسجد برای مکان عبادت و محل نماز استعمال شده است، گفته اند:«از آنجا که سجود، شریفترین و مهمترین ارکان نماز است، در آن بیش از دیگر افعال نماز انسان به خداوند نزدیک می شود، لذا اسم مکان را از این فعل اتخاذ و بر محل عبادت و نماز اطلاق کرده اند».[4]در اصطلاح عرفی نیز، مسجد عبادتگاه خاص مسلمانان است، ولی در قرآن کریم بر معابد اهل کتاب نیز اطلاق شده است: «قال الذین غلبوا علی امرهم لنتخذن علیهم مسجدا».[5]آنان که به واقع احوال اصحاب کهف اطلاع یافتند، گفتند: به یادگار آنان برایشان مسجدی می سازیم؛

و در آیه ای دیگر می فرماید:«سبحان الذی اسری بعبده لیلاً من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی الذی بارکنا حوله لنریه من آیاتنا...»[6]پاک و منزه است خدای که شبی بنده خود - محمد ﷺ را از مسجد حرام به مسجد اقصی که پیرامونش را مبارک و پر نعمت ساخت، سیر داد تا آیاتمان را به او بنمایانیم.

---

۱. الطریحی، فخرالدین، جمع البحرین، تحقیق سید احمد حسینی، المکتبة المرتضویة، تهران ۱۳۶۸ ه ق، ج ۳، ص ۶۵.

۲. شرتونی،سعید،اقرب الموارد فی فصح العربیة و الشواره، قم،مکتبه آیت الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۴۰۳ق، ص ۴۹۵.

۳ . راغب اصفهانی، حسین بن محمد .مفردات الفاظ القرآن. تحقیق: صفوان عدنان داوودی. دمشق: دارالقلم، ۱۴۱۳ق، ص ۲۷۱.

۴ .زرکشی،محمد بن عبدالله، اعلام المساجد باحکام المساجد، تحقیق ابو الوفاء مصطفی المراغی، دارالکتب المصریة، قاهره، ۱۴۰۳ه ق، ص ۲۸.

۵ .کهف / ۲۱.

۶ .اسراء / ۱.

مسجد، پایگاه مبارزه علیه طاغوت

مساجد در طول تاریخ همواره پایگاه های وحدت و همدلی و سنگرهای مبارزه علیه طاغوت و فساد بوده است، کافران و اهل شرک و نفاق با ترس از این مراکز آنها را برای خویش خطری جدی به حساب آورده اند لذا، به گواهی تاریخ، دشمنان خدا همواره کوشیده اند که با برنامه ها و نقشه های گوناگون خود، مساجد را از رونق و گرمی بیندازند، بر این اساس، قرآن کریم یکی از مهم ترین دلایل تشریع جهاد را پاسداری از حریم مقدس مساجد دانسته است: «وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللهِ كَثِيراً وَلَيَنْصُرَنَّ اللهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ».[1]اگر خدا بعضی از مردم را به بعضی دیگر دفع نمی کرد دیرها، کلیساها، کنشت ها و مسجدها که در آنها نام خدا بسیار برده می شود، ویران می شد، خدا کسانی را که او را یاری کنند، یاری می کند، که خدا توانا و نیرومند است.

عمران و آبادانی معابد و مساجد، با ایمان و عقیده مردمان مؤمن و متدین ارتباط تنگاتنگ دارد، همچنان که شرک، کفر، الحاد و نفاق با فرهنگ مسجد، کاملاً در تضاد است و خرابی ظاهری و باطنی در آن را به دنبال دارد. در فرهنگ اسلامی، مسجد خانه خداست و حضرت حق جل و علا آن را بیت خویش قلمداد کرده است: «ان بیوتی فی الارض المساجد».[2]این تعلق است که مسجد را عظمت بخشیده و دیگران را به تعظیم آن وا داشته است. امام صادق(ع) می فرماید: «انما أمر بتعظیم المساجد لأنها بیوت الله فی الارض». [3]

از آنجا که آنچه از آن خداست، برای بهره برداری مردم است و به همه افراد بشر تعلق دارد، همان گونه که خداوند از کعبه به عنوان اول خانه ای که برای مردم بنا نهاده شده، یاد می کند: « ان أول بیت وضع للناس للذی ببکة مبارکاً».[4]و تعبیر اول اشاره به آن دارد که دیگر خانه های خدا - مساجد - نیز برای مردمانند و همه افراد باید از این پایگاه های معنوی استفاده کرده و در

---

۱ .حج / ۴۱.

۲. حر عاملی، وسائل الشیعه: ج ۴، ص ۴۸۲.

۳ . همان، ج ۳، ص ۵۵۷.

۴. آل عمران / ۹۶.

تحقق طهارت نفس و آراستگی روح بر اساس (فیه رجال یحبون أن یتطهروا)[1] که فلسفه وجودی مسجد است، گام بردارند.

طهارت در مسجد؛ نقطه آغاز شهادت

نقطه آغاز شهادت، طهارت روح و دل‌کندن از تعلقات عالم خاکی است. چنان که سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی فرمودند: «تا کسی شهید نبود، شهید نمی‌شود. شرط شهید شدن، شهید بودن است. اگر امروز بوی شهید از رفتار و اخلاق کسی استشمام شد، شهادت نصیبش می شود. تمام شهدا دارای این مشخصه بودند.»

ترک تمام تعلّقات دنیوی و آمادگی برای مرگ و شهادت و جانبازی، بسیار سخت است. اینکه انسان جان خود را در دست گرفته، وارد میدان جنگی شود که اطمینان به بازگشت ندارد، موضوعی قابل تأمّل است. ایمان قوی و اعتقاد محکم، می‌تواند سختی‌ها و دشواری‌های جنگ را برای رزمندگان آسان کند. تربیت و پرورش چنین نیروهایی در مدّت کوتاه میسّر نیست. تبدیل اعتقادات به باور قلبی و آمادگی برای جهاد، کاری بلندمدّت و مستمر می‌طلبد و نیازمند ارتباط داشتن با مرکزی است که مسلمانان بتوانند اعتقادات و معنویّت خود را تقویت کنند. بهترین مکان برای این کار، خانه‌های خدا در روی زمین(مساجد) هستند.

امام خمینی‌قدس‌سره می‌فرمایند:«این مساجد سنگرهای اسلام و محراب محل حرب است»[2]، مسلمانان با حضور در مسجد در یک فضای معنوی قرار می‌گیرند. در تاریخ اسلام، تا زمانی که فرهنگ جهاد و شهادت زنده بود، مساجد، کارکرد نظامی خود را حفظ کردند؛ بخصوص شیعیان، مساجد را سنگری علیه ظلم طاغوتیان می‌دانستد و اغلب نهضت های شیعی اعم از نهضت سربداران و قیام های علویان از مساجد هدایت می گردید.

در مسجد، انسان با شیطان درون می‌جنگد که مقدّمه‌ای برای جنگیدن علیه شیطان بیرون است. بنابراین، رزمندگان و نظامیانی که از اهالی مسجد هستند، برای جهاد و شهادت، آمادگی

---

۱. توبه / ۱۰۸.

۲. موسوی خمینی، روح الله، صحیفه نور، ج۱۵، ص۱۴.

بیشتری دارند و کشورهای مسلمانی که نظامیان را به صورت سکولار آموزش نظامی می‌دهند و دین در آنها محوریّتی ندارد، نمی‌توانند ارتش مقتدر اسلامی به وجود آورند.

مقام معظم رهبری می فرمایند: «امروز... در هنگامی که حرکت و بسیج مردم مطرح می شود چه سیاسی و چه نظامی باز مساجد کانونند؛ این برکت مساجد است»[1]در نتیجه، آموزش‌های نظامی اسلامی از مساجد، با جهاد با نفس آغاز می‌شود و هسته جهادیان و شهادت‌طلبان در مساجد شکل می‌گیرد؛ چنان که همین امر رمز پیروزی جوانان ما در هشت سال دفاع مقدس بود؛ همان‌طور که امام خمینی‌قدس‌سره فرمودند: «جوان‌های عزیز رزمنده، سنگرها را به مساجد و معبد تبدیل کردند»؛[2]به تعبیر دیگر معنویّت، عبادت و فرهنگ مسجدی را به جبهه‌های جنگ بردند.

وقتی فرهنگ جبهه‌های جنگ تحمیلی را مورد تحلیل قرار می‌دهیم، به آموزه‌هایی می‌رسیم که عبارت‌اند از: خدا محوری در انجام امور، وفای به عهد و استقامت و پایداری، انسان‌پروری، ایثار و شهادت طلبی و... . در این فرهنگ، همکاری و همدلی و برادری واقعی حاکم بود و هر کس، مددکار دیگری بود؛ در مسائل عبادی و رابطه با خدا، وقت‌شناس و دقیق بودند.[3]

سردار قاسم سلیمانی در جمع ائمه جماعات استان تهران که به مناسبت روز جهانی مسجد(سال ۱۳۹۶) برگزار شد، بیان داشت: «این شهید عصاره مسجد است در تصویر اسارت شهید حججی دو چهره را می‌بینیم: آن چهره‌ای که می‌خواهد ذبح کند، آن چهره‌ای که می‌خواهد ذبح شود. هر دو ثمره مسجد هستند. خبیثی که پشت سر حججی قرار دارد، نیز ثمره مسجد است، همه دعوای ما در عالم بر سر یک مسجد یعنی مسجد الاقصی و همه وحدت ما نیز بر سر یک مسجد یعنی مسجد الحرام است، که می‌تواند جهان اسلام را به وحدت برساند.» جنگ فعلی در منطقه، جنگ دو مسجد است یکی مسجد تقوا و دیگری مسجد ضرار

---

۱. سخنرانی در دیدار با جمعی از روحانیون، ائمه جماعات و وعاظ نقاط مختلف کشور در آستانه ماه مبارک رمضان۱۳۷۰/۱۲/۱۴.

۲. همان، ج۱۹، ص۱۷.

۳. همان، ص۵۷- ۶۳.

است و تاریخ شاهد است که مسجد تقوا بر ضرار پیروز است، مسجد تقوا مجاهد در راه خدا پرورش می‌دهد و روشنگری می‌کند و مسجد ضرار در خدمت دشمن است و نماد امروز آن سلفی گری و وهابیت و داعش است، راهبرد ضراریون جنگ مذاهب است.

حاصل آنکه پاکی و طهارت روح محصول حضور در مساجد و ابراز بندگی و عرض سپاس به درگاه پروردگار عالمیان، به لحاظ نعمت ها و موهبت های مادی و معنوی خداوندی است. با ساییدن پیشانی بر خاک، به نشان عبودیت و بندگی، و ادای فرایض دینی، روح عبودیت و بندگی انسان و انقیاد کامل او به ذات اقدس، حاصل می شود که زمینه ساز رشد و تکامل انسانی و آمادگی پذیرش لقاءالله است.

فهرست منابع

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، (شیخ صدوق)،ثوابالأعمال و عقاب الاعمال،قم، نسیم کوثر،۱۳۸۲.

۲. ابن بابویه، محمدبن علی، (شیخ صدوق)،من لایحضره الفقیه، تهران دارالکتب الاسلامیه ،۱۳۸۸.

۳. حر عاملی، محمدبن حسن، وسائل‌الشیعه، قم: موسسه آل البیت،۱۴۱۶ق.

۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد .مفردات الفاظ القرآن. تحقیق: صفوان عدنان داوودی. دمشق: دارالقلم، ۱۴۱۳ق.

۵. الزبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس (من اهر القاموس)، لبنان:منشورات دارمکتبۀ الحیاۀ، بی تا.

۶. زرکشی، محمد بن عبدالله، اعلام المساجد باحکام المساجد، تحقیق ابو الوفاء مصطفی المراغی، دارالکتب المصریۀ، قاهره، ۱۴۰۳ ه ق.

۷. زواره، علی‌رضا، فرهنگ سازمانی جهاد، تهران، مرکز ثبت و نشر آثار دفاع مقدس،۱۳۸۸.

۸. شرتونی، سعید، اقرب الموارد فی فصح العربیۀ و الشواره، قم،مکتبه آیت الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۴۰۳ق.
۹. الطریحی، فخرالدین: جمع البحرین، تحقیق سید احمد حسینی، المکتبۀ المرتضویۀ، تهران ۱۳۶۸ ه ق.
۱۰. موسوی خمینی، روح الله، امام در سنگر نماز، تهران: مؤسّسه تنظیم و نشر آثار امام(ره)، ۱۳۹۱.